

Järki ja tunteet 1500-luvun avioliittomarkkinoilla

Anu Lahtinen

1500-luvun Ruotsissa avioliitto ei ollut kahden kaupan. Varsinkin aateliset nuoret joutuivat ottamaan huomioon niin sukulaistensa vaatimukset ja taloudelliset edut kuin poliittiset liittolaisuudetkin. Avioliitto yhdisti toisiinsa paitsi aviopuolisot, myös heidän sukunsa, jolla oli vaikutusvaltaa erityisesti naisen avioliittoon. Avioliittoneuvotteluissa tutkittiin puolisoehdokkaan varallisuus, maine ja perhetaustat. Avioliiton solmimisen jälkeenkin sukulaisten keskinäiset neuvotteluprosessit jatkuivat perinnönjakotilaisuuksissa, lasten holhouskysymyksissä ja uusissa avioliittoneuvotteluissa.

Lakisääteinen päätöksenteko- ja edustusoikeus oli näissä neuvotteluissa miehillä, sulhasella ja morsiamen naittajalla – isällä tai miespuolisella holhoojalla. Morsiamen äidin neuvoa kuultiin, ja leskiäidit saattoivat toimia tyttärensä naittajina. Vaikka kirkko korosti puolisoloiden keskinäisen suostumuksen merkitystä, maalliset lait velvoittivat varsinkin tyttäret avioitumaan sukulaistensa, erityisesti naittajan toiveiden mukaisesti. Naisten tuli avioitua perheensä tahdon mukaisesti: jos neito meni naimisiin ilman holhoojansa lupaa, hän menetti isän- ja äidinperintönsä. Leskillä oli vapaammat valtuudet päättää, kenen kanssa avioituivat.

Nuorten miestenkin toivottiin kuuntelevan sukulaistensa neuvoja ja mielipiteitä, ja muuan nuori leskimies pohtikin sedälleen, ”mistä voisın saada uuden hyvän aviovaimon, joka olisi suvul-lenikin kunniaksi”. Miehelle onnistunut avioliitto saattoi merkitä keskeistä yhteiskunnallista nousua, joskaan hänen asemansa ei yhtä ratkai-sevasti riippunut aviosäädystä ja puolison ase-masta kuin naisen.

Yleinen mielikuva lienee, että avioliittosuun-nitelmissä joutuivat vastakkain toisaalta nuorten tunteet ja toisaalta vanhempien tai suvun laskel-

mointi ja tavoitteet. Avioituvien ja heidän suku-laistensa tavoitteet eivät silti välttämättä olleet ristiriidassa. Useista 1500-luvun avioliittoneuvot-teista syntyy vaikutelma, että avioliittoneuvot-telut alkoivat sulhasen aloitteesta tai nuorten kiinnyttyä toisiinsa. Tämän jälkeen sekä nei-don että sulhasen perheenjäsenet ja sukulaiset selvittivät avioliiton taloudelliset ja sosiaaliset ehdot, ja mikäli avioliitto näytti vastaavan sää-dyn, aseman ja talouden vaatimuksia, nuoret saivat mennä naimisiin. Erimielisyyksiäkin toki syntyi, eivätkä ylhäisimmäkään perheet sääs-tyneet skandaaleilta. Joskus nuoret karkasivat vihille vastoin vanhempiensa tahtoa, toisinaan kävi ilmi, että aatelisneidolla oli ollut rakkaus-seikkailu nuoren miehen kanssa.

Orvon aatelisneito Anna Joakimsdotterin (Fleming) sekä Hieronymus von Birckholtzin avioliittohanke oli eräs 1590-luvun kohutuista tapauksista. Heidän rakkaustarinansa on kiin-nostava värikkäiden vaiheidensa vuoksi. Se tarjo-aa myös kiinnostavan esimerkin siitä, miten järki ja tunteet, talous ja politiikka, kunnia ja edunta-voittelu määrittelivät aatelisten avioliittoja 1500-luvun Ruotsissa. Se kertoo niin holhoojavallasta kuin holhoojavallan rajoista.

Kihlapari

Anna Joakimsdotter oli syntynyt 1600-luvun alussa. Hänen omat vanhempansa olivat solmi-neet epäsäätyisen avioliiton. Annan isä, Joakim Fleming (k. n. 1563), oli kuuluisan aatelisperheen vanhin poika; hänen odotettiin avioituvan sää-tynsä mukaisesti. Joakim otti kuitenkin vaimok-seen kuninkaan entisen rakastajattaren, Agda Pedersdotterin, joka oli tukholmalaisen porva-rin tytär. Kun Joakim ja Agda kuolivat, Anna oli vasta lapsi. Hän eli jonkin aikaa tätinsä Filippa Eriksdotterin (Fleming, k. 1578) hoivissa Yläneen

kartanolla. Tädin kuoltua Anna eli setänsä, kuuluisan "rautamarski" Klaus Flemingin (k. 1597) perheessä.

Jälkimaailma muistaa Klaus Flemingin kovakouraisena sotapäällikkönä. 1590-luvulla Fleming toimi amiraalina ja Suomen käskynhaltijana. Näissä tehtävissään hän puolusti Ruotsin kuninkaan valtaa ja nujersi armotta niin talonpoikaiset kuin aatelistkin vastustajansa. Hänen perhesuhteensakin olivat rosoisia. Filippa-sisar teki testamentissaan veljensä perinnöttömäksi, koska tämä oli anastanut sisarensa omaisuutta eikä "pitkän sairauteni aikana ole lainkaan pitänyt minusta huolta, vaan on kerrassaan unohtanut minut, eikä kerta kaikkiaan ole millään tavoin ollut minulle mieliksi". Sen sijaan Filippa testamenttasi maaomaisuutensa kuninkaalle sekä nuorelle Anna-neidolle, koska tämä oli ollut kuuliainen ja käyttäytynyt "yksinomaan kuten poloisen hyvän veljentyttären tulee, alttiina ja kuuliaisuudessa pysyen, niin että olen häneen mieltynyt".

Vaikka Anna Joakimsdotter peri isältään ja tädiltään suuren maaomaisuuden, se oli käytännössä Klaus-sedän hallussa. Tätäkään omaisuutta setä ei hoitanut ihanteiden mukaisesti: hän käytti tiloja ja niiden tuottoa, vaikka hänen olisi kuulunut pitää veljentyttärensä tilit ja tuotot erossa omistaan. Klaus Fleming vakuutti kuitenkin itse, että hän halusi kaikin puolin valvoa Annan etuja. Hän myös toivoi, että Anna solmisi aikanaan arvonsa mukaisen avioliiton, toisin kuin isänsä, joka oli Klausin mielestä "tehnyt niin huonot naimakaupat, että kävisi suuresti sydämelleni, jos niin vielä kävisi [Annallekin]."

Sedän lupaukset joutuivat koetukselle 1590-luvun alussa, kun Annalle ilmaantui kosija. Tämä nuorukainen, Hieronymus von Birckholtz, oli saapunut Saksasta muutamaa vuotta aikaisemmin. Hän oli päässyt Ruotsin kuninkaallisen perheen palvelukseen. Kuninkaallisen perheen kautta Hieronymus tutustui Annaan, ja nuoret mieltyivät toisiinsa. Kuten tuohon aikaan oli tapana, kosinta eteni vaiheittain. Ensimmäinen Anna Joakimsdotter ja Hieronymus puhuivat avioliitosta keskenään. Sitten oli vedottava holhoojaan. Hieronymus pyysi tuttaviaan puhumaan puolestaan Klaus Flemingille. Seuraavaksi hän matkusti itse holhoojan luo pyytämään tämän veljentyttären kättä. Nyt alkoivat taloudelliset neuvottelut: Klaus Fleming halusi tietää, miten nuori mies aikoi elättää vaimonsa. Holhooja esitti epäilyksiä, että saksalainen tulokas oli kiinnostuneempi Annan perintömaista kuin neidosta itsestään.

Hieronymus vakuutti, että hän kykenisi elättämään vaimonsa kuten kunniallinen aatelismies ainakin. Tämän kuultuaan Klaus Fleming vaati takeita huomenlahjasta. Huomenlahja oli suuri rahasumma tai kartano, jonka aviomies luovutti vaimolleen häyön jälkeen. Se oli tarkoitettu vaimon eläkepäivien turvaksi. Aateli kelpuutti huomenlahjaksi mieluiten maaomaisuutta, joka oli rahaa vakaampaa varallisuutta. Hieronymuksella ei ollut Ruotsissa perintömaita, mutta hän lupasi, että Anna saisi kymmenen tuhannen taalerin huomenlahjan, – summan, jolla olisi ostanut useitakin kartanoita.

Klaus Flemingin mielestä nuori mies oli turhan kevytmielinen ja kerskaileva, mutta Hieronymuksella oli tukijoukkonsa. Kosija oli saanut puolelleen Klaus Flemingin puolison, Ebba Gustafsdotterin (Stenbock, k. 1614), ja monia muitakin tuttavuuksia, jotka taivuttelivat holhoojaa suostumaan. Säilynyt kirjeenvaihto on lähinnä miesten välistä ja päätökset kirjattiin heidän nimiinsä, mutta toisaalta on ilmeistä, että Anna Joakimsdotter vietti aikaansa erityisesti Ebbarouvan seurassa. Turun linnassa vieraillessaankin Hieronymus kuitatti itselleen elintarvikkeita juuri armollisen rouvan valtuutuksella.

Lopulta Klaus Fleming hyväksyi nuorten kihlauksen. Kihlaus oli noina aikoina hyvin sitova askel kohti avioliiton virallistamista. Annan ja Hieronymuksen tapauksessa vaikeudet olivat kuitenkin vasta alkaneet, sillä Klaus Fleming asetti ehdon: Häät järjestettäisiin vasta, kun sulhanen todella pystyisi maksamaan lupaamansa kymmentuhatta taaleria. Nyt Hieronymus kuitenkin alkoi empiä rahasumman suhteen. Pitkien neuvottelujen jälkeen Klaus Fleming suostui alentamaan huomenlahjan kahdeksaantuhanteen taaleriin. Lopulta hän hyväksyi senkin, että Hieronymus maksaisi neljätuhatta taaleria häisä ja loput osamaksuna.

Viikot vierivät, kuukaudet kuluivat, vuodet vaihtuivat, mutta luvattua rahalahetystä ei kuulunut. Hieronymus esitti viivytyksille erilaisia selityksiä, mutta tilanne alkoi kiristää sulhasen ja holhoojan välejä.

Holhoojan raivo

Samaan aikaan kiristyi myös poliittinen ilmapiiri. Ruotsin valtakuntaa repivät vaikeat ristiriidat. Katolinen kuningas Sigismund ja hänen setänsä, protestanttinen Kaarle-herttua, kamppailivat Ruotsin valtaistuimesta. Sigismund oleskeli enimmäkseen toisessa valtakunnassaan Puolas-

sa ja luotti ennen kaikkea siihen, että Klaus Fleming valvoisi hänen etujaan Ruotsissa. Suomen käskynhaltijana Klaus Fleming pakottikin valtakunnan itäiset alueet pysymään uskollisina kuninkaalle. Ruotsin puolella tilanne Kaarle-herttua onnistui kuitenkin kaappaamaan vallan.

Nämä poliittiset vastakkainasettelut uhkasivat myös Annan ja Hieronymuksen liittoa. Hieronymus oli Kaarle-herttuan hovipalvelija, Klaus Fleming mielestä hän oli siis vihollisleirissä. Kaarle-herttua alkoi puolestaan kiinnostua hovijunkkarinsa pitkittyneestä kihlauksesta ja löysi tapauksesta syyn sekaantua vastustajansa perheasioihin. Hän alkoi vaatia, että nuorten hääjuhla pitäisi järjestää mahdollisimman pikaisesti. Kaarle-herttua lupasi henkilökohtaisen takauksen siitä, että Anna saisi huomenlahjansa, ja tarjoutui järjestämään hääjuhlan, mikäli Klaus-sedällä ei ollut siihen varaa.

Kaarle-herttuan kirjeet eivät herättäneet luotamusta Klaus Flemingissä. Holhooja epäili ehkä, että herttua koetti soluttaa vakoojaa hänen perhepiiriinsä. Klaus Fleming selitti, että häät eivät voineet tulla kyseeseen, ennen kuin rahat olisi koottu. Klaus oli myös raivostunut Hieronymukselle, joka oli kyllästynyt odotteluun ja lähettänyt Ebba-rouvalle epäkohteliaan kirjeen. Kirjeessään sulhanen oli julistanut, että saisi vaimokseen naisen, jonka tahtoi, vaikka sitten joutuisi taistelemaan paholaista vastaan.

Kun poliittinen juopa syveni, alkoi kihlauksen tulevaisuus näyttää yhä epävarmemmalta. Nuori pari ei kuitenkaan jännyt toimettomaksi. He olivat kihloissa, ja lain mukaan kihlaus oli niin sitova, että kihlusaikana syntyneet lapsetkin katsottiin laillisiksi avioliittolapsiksi. Lihallinen suhde ja raskaus olivat myös keinoja, joilla nuoret saattoivat painostaa holhoojaa hyväksymään liiton. Vuonna 1595 Anna Fleming oli raskaana, ja asia oli yleisenä puheenaiheena. Tällaisessa tilanteessa olisi voinut olettaa, että holhooja olisi mieluusti järjestänyt häät, jottei asiasta olisi syntynyt sen suurempaa hämminkiä. Klaus Fleming ei kuitenkaan vähästä taipunut. Päinvastoin, hän ilmoitti, että perui koko avioliittohankkeen. Hän koki kihlparin omapäisyyden loukkaukseksi itseään ja puolisoaan kohtaan, katsoi joutuneensa naurunalaiseksi, eikä aikonut palkita häväistystä hääjuhalla.

Turhaan Kaarle-herttua kirjoitti Klaus Flemingille holhoojan velvollisuuksista, turhaan hän vetosi: ”Antakaa näiden kahden Herran nimessä solmia pyhä avioliitto, kun he molemmat sitä toivovat, ettei veljentyttärenne joutuisi entistä suurempaan häpeään.” Klaus Flemingin vastaus oli

tyly. Suurimmat syytökset kohdistuivat kosijaan, joka oli alhaisesti vietellyt morsiamensa, mutta myös suojatti sai osansa moitteista: ”Eläköön veljentyttäreni häpeässään, koska ei kerran halunnut elää siveästi ja kunniallisesti.” Fleming vihjaisi myös, että juuri Kaarle-herttua oli yllyttänyt Hieronymusta viettelemään Annan, ja valitti katkerasti, että sulhanen itse kerskui teostaan kaikille vastaantulijoille.

Seuraavaksi huhuttiin, että holhooja oli sulkenut Annan ankaraan kotiarestiin. Hieronymus von Birckholtz matkusti morsiantaan etsimään, mutta Klaus Fleming otti hänetkin vangiksi ja telkesi Yläneen kartanolle. Valtakunta oli kuohumistilassa, eikä ankara holhooja halunnut enempää häiriötä perhepiirissään, kun hän keskittyi huolehtimaan kuninkaan eduista ja nujertamaan nuijasotaan nousseita talonpoikia. Poliittiset rintamalinjat ylittävälle avioliitolle ei kyseisessä tilanteessa ollut sijaa.

Käänne oli kuitenkin tuloillaan. Pian nuijasodan päätyttyä, keväällä 1597, Klaus Fleming kuoli äkilliseen sairaskohtaukseen. Nyt Hieronymus pääsi vapaaksi; hän löysi Annan ja pakeni tämän kanssa Ruotsin puolelle, Kaarle-herttuan suojiin. Seitsemän vuoden jälkeen nuoren parin toiveet näyttivät viimein saavuttavan täyttymyksensä. Pian herttua valloitti Suomenkin alueen, ja Anna Fleming pääsi nauttimaan sikäläisestä perintöomaisuudestaan. Avioliitto jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi, sillä Anna kuoli jo muutaman avioliittovuoden jälkeen. Kenties hän menehtyi lapsivuoteeseen, kuten kovin monet muutkin aikansa naiset. Jäljelle jäi poika Hieronymus nuorempi, joka oli syntynyt jo kihlusaikana, sekä tytär Hebla von Birckholtz.

Montague–Capulet-tarina?

Santeri Ivalo on romaanissaan *Anna Fleming* kuvannut kihlparin oman aikansa Romeona ja Juliana, joiden rakkaus ylittää poliittisen vihanpidon rajat. Voi kuitenkin ajatella, että kihlparilla oli myös hyvin rationaalisia syitä tavoitella avioliittoa. Hieronymus von Birckholtzia, saksalaista tulokasta, saattoi kiinnostaa Annan omaisuus – samalla tavoin kuin Klaus Flemingin Pommerista saapuneita esivanhempia olivat kiinnostaneet ruotsalaisten perijättärien maaomaisuudet.

Annan puolestaan oli perusteltua toivoa avioliittoa, joka vapauttaisi hänet setänsä määräysvallasta. Hän oli kihlausta solmittaessa jo lähes kolmekymmentävuotias ja yhä Klaus-sedän hol-

hooja- ja naittajavallan alainen. Naimisiin päästyään Anna Fleming saattoi lainsäätäjien sanojen mukaisesti tuntea olevansa ”per matrimonium emancipata”, avioliiton kautta holhouksenalaisuudesta vapautunut – ainakin oman talouden piiriin, jossa hänelle lain mukaan kuului puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Lisäksi hänen puolisonsa otti asiakseen karhuta Annan perintöomaisuutta tämän sukulaisten hallusta.

Vaikka Klaus-sedälle oli taloudellista ja poliittista etua siitä, että hän pitkitti Anna Joakimsdotterin avioliittoa, voi olla ettei hänen toimintansa perustunut sekään silkkään järkipäiseen laskelmointiin. Hän saattoi ajatella toimivansa veljentyttärensä parhaaksi – ja myöhemmin hän saattoi ajatella enemmän loukattua kunniaansa kuin järjen ääntä. Ebba-rouva puolestaan näyttää pitkään puolustaneen avioliittoa, mutta Klaus Flemingin kuoltua ja kihlaparin karattua hänen sympatiansa olivat lopussa, ja hän kuvaili katkerin sanoin Annaa ja Hieronymusta kiittämättömiksi ja petollisiksi.

Hajanainen kirjeaineisto jättää paljon arvailun varaan. Tapaus kuvastaa kuitenkin aatelisten avioliittoihin liittyneitä valtataisteluita ja jännitteitä. Annan ja Hieronymuksen tarina osoittaa, että holhoojalla oli suuri valta suojattiinsa ja tämän omaisuuteen. Toisaalta käy ilmi, että valtasemaa myös uhmattiin.

KIRJALLISUUTTA

- Ingman (Ivalo), Santeri (1898): *Anna Fleming. Historiallinen romaani*. Porvoo. Werner Söderströmin kirjapaino.
- Korpiola, Mia (2004): *Between Betrothal and Bedding: The Making of Marriage in Sweden, ca. 1200–1610*. Väitöskirjatutkimus. Helsingin yliopisto.
- Korpiola, Mia (2005): ”Marrying off Sons and Daughters: Attitudes Towards the Consent of Parents and Guardians in Early Modern Sweden”. Teoksessa Jacobsen, Grethe; Vogt, Helle; Dübeck, Inger; Wunder, Heide (toim.), *Less Favored – More Favored: Proceedings from a Conference on Gender in European Legal History, 12-19th centuries*. Copenhagen. The Royal Library. Luettavissa vain verkkoversiona: <http://www.kb.dk/kb/publikationer/fundogforskning/online/artikler/lessmore.htm>
- Lahtinen, Anu (2001): ”Siskot ja veljet. Myöhäiskeskiaikaisen ylimysperheen sukupuolitettujen elämänaalueet”. Teoksessa Anu Lahtinen, (toim.), *Tanssiva mies, pakinoiva nainen. Sukupuolten historiaa. Historia mirabilis 1*. Turku. Turun historiallinen yhdistys.
- Lahtinen, Anu (2002): ”Omaisuuksia, ystäviä ja vaikutusvaltaa. Avioliittojen merkitys Flemingin sukupiirissä”. *Historiallinen aikakauskirja* vol. 100.
- Sommarström, Hugo (1935): *Finland under striderna mellan Sigismund och hertig Karl I: Klaus Flemings tid*. Västervik.
- Ylönen, Aulikki (1969): *Pöytyän, Yläneen ja Oripään historia vuoteen 1865*. Pöytyän, Yläneen ja Oripään historiatoimikunta.
- Ågren, Maria & Amy Louise Erickson (eds.) (2005): *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400–1900*. Hants. Ahsgate.

Kirjoittaja on historian tutkija, joka työstää OTT Mia Korpiolan kanssa julkaisua, joka käsittelee aatelisten avioliittoihin liittyneitä mahdollisuuksia vaikuttaa avioliittoihinsa uuden ajan alun Ruotsissa. Lisäksi artikkeli perustuu sekä luentoon ”Riitoja ja rakkautta” Aboa Vetus - museossa Turussa 16.3.2006 että esitarkastuksessa olevaan väitöskirjaan esimodernin ajan naistoimijuudesta.

Kirjoittaja puhuu samasta teemasta otsikolla ”Rakkautta nuijasodan varjossa” Viikon esitelmässä Ylen ykkösellä maanantaina 26.6.2006 klo 10.43-10.58 (uusinta samana iltana klo 22.45).